

A propòsit del treball comunitari, la participació ciutadana i els moviments socials.

Pensar la cooperació i el desenvolupament en clau educativa

Helen van Acker*

*«acabat sempre inacabat com
el mateix esdevenir humà»*

Introducció

El propòsit d'aquest escrit és dedicar una estona a l'aproximació del fenomen que anomenem *comunitat* i a la participació en la societat salvadorenc a partir de la meua pròpia experiència en el treball amb la població de les comunitats rurals, com a capacitadora i amb perspectiva de gènere i a partir de la possibilitat de desenvolupar processos participatius de l'estil del que es coneix com a recerca-acció participativa.

En registrar allò que passa, en reflexionar a la llum de nous coneixements, resignifiquem la nostra història. Quan sistematitzem es produeix un coneixement nou, útil per a la vida individual i col·lectiva, i es reconeix que la sistematització és la base necessària per poder avançar en una pràctica més coherent, tot aprenent del passat les lliçons per al present i per al futur. A la vegada, s'expressa una opció política per a la transformació de la realitat viscuda. Expressar les idees respon al desig d'incidir, a través del llenguatge, en l'imaginari col·lectiu de la construcció possible d'un món diferent. Expressa el desig, la idea i l'acte d'intercanviar i debatre les idees, construïdes en l'acció passada, per tal d'enriquir l'acció present i futura.

Sóc molt conscient que en aquestes línies no esgotaré tots els interrogants possibles sobre aquesta realitat complexa del treball comunitari; la trobada entre les comunitats, la institució i jo mateixa, en aquest context dinàmic, canviant, salvadorenc i mundial alhora. Aquesta anàlisi és només

* Helen van Acker és alumna del mestratge sobre Relacions de Gènere —Universitat d'El Salvador (UES), Universitat de Girona (UdG), Associació Catalana de Professionals per la Cooperació (ACPC)—. Treballa al PNUD, Nacions Unides, a El Salvador, especialment en temes educatius i sobre gènere. Actualment està realitzant la seva tesi sobre educació i violència intrafamiliar en el context salvadorenc. És membre activa del Movimiento Salvadoreño de Mujeres. Adreça electrònica al PNUD, oficina de San Salvador: helen.van.acker@undp.org

un repte per anar desenvolupant la destresa de sistematitzar com a eina del treball educatiu i de la vida.

El desenvolupament comunitari

Per començar convé treure a la llum alguns esdeveniments que han provocat canvis en la concepció de les coses, com ara la mundialització de l'economia i del pensament únic o la globalització, l'enorme distància entre rics i pobres, els canvis de paradigmes, la feminització de la pobresa, etc., que acabem entenent que és el desenvolupament comunitari. I a partir de l'anàlisi d'aquests esdeveniments esmentats, crec que cal un abordatge sistèmic i comunicacional. Cal reflexionar sobre les dimensions interrelacionades (allò personal i allò col·lectiu) i contextualitzar: la comunitat (territorial o en sector poblacional) en la seva interrelació amb l'entorn i les instàncies de suport al desenvolupament (Organismes governamentals, ONG i el seu personal).

Cada persona és esdevenir humà. En cada persona es dona la interrelació entre allò físic, allò psíquic i allò social. Les persones ens desenvolupem en les relacions en un context específic, que ens influeix i sobre el qual influïm, cosa que tenyeix les nostres autopercepcions i les vivències íntimes, i la nostra vida pública i privada. Cada persona i entitat té les seves necessitats i els seus interessos específics i es troba amb els altres i les altres en necessitats i interessos comuns.

QUÈ SIGNIFICA, EN AQUEST SENTIT, LA COMUNITAT?

Segons una definició de Maritza Montero (1998), la comunitat és un grup social dinàmic, històric, culturalment constituït i desenvolupat, preexistent a la presència de la gent que la investiga o que hi intervé des de fora, en un espai i un temps determinats i que genera col·lectivament una identitat, així com formes organitzatives, tot desenvolupant i fent servir recursos per aconseguir les seves finalitats.

En el referent concret a què em cenyo, es tracta de comunitats rurals (San Vicente i Usulután) i semiurbanes (Sonsonate) amb una majoria de població camperola i obrera d'escassos recursos materials, amb un nivell escolar formal relativament baix i amb una salut precària, com a conseqüència d'una exclusió històrica. Població que a la vegada és endurida per la vida, i disposa d'una enorme riquesa i força interiors, unes ganes de viure i de construir, malgrat les limitacions.

La gent d'aquestes zones comparteix una història col·lectiva de participació en la lluita popular i d'haver estat colpejada de diverses maneres

per la guerra durant els anys vuitanta: familiars mutilats, emigracions forçades, desaparicions o morts, pèrdues de pertinences en les fugides sovintejades i els desplaçaments forçosos, tot i que després es dona un reasentament progressiu en acabar el conflicte armat, que permet un retrobament i un reagrupament familiars en els cantons i *caseríos*.

Els habitants d'aquests llocs comparteixen, avui, el desig i els esforços per construir individualment i col·lectiva una vida digna. La primera tasca a què s'aboquen les dones, els homes, la gent jove i la gent gran i també qui és discapacitat, en reasentar-se, és la conquesta de les terres, la legalització de la seva propietat i la construcció dels seus habitatges, mentre busquen aquest espai propi i alhora col·lectiu de construcció i apropiació. A això cal sumar-hi els esforços posteriors per aconseguir l'agricultura, les construccions comunitàries de serveis, etc.

Aquesta gent expressa que se sent part de la seva comunitat. Aquest sentir-se, sentiment d'identificació i de pertinença, està estretament vinculat amb el compromís, que a la vegada s'expressa en el seu nivell de participació en construir la «comunitat». I aquests són els esforços, individuals i col·lectius, que comporten voler satisfer les seves necessitats pràctiques i estratègiques i retroalimentar el seu sentir-se part del conjunt.

Sentir-se part de la comunitat té una alta dimensió afectiva en els pobladors i les pobladores: sentir-se a gust, segur, acceptat o integrat; s'expressa en les relacions afectives entre els seus integrants: relacions d'aproprament, de suport mutu i fins d'amistat.

Aquest sentir la presència i la identificació s'expressa igualment en els símbols compartits: celebracions de dates claus de la seva història compartida, els relats d'allò viscut en temps de guerra, les expressions concretes de millores aconseguides en les seves comunitats com a conseqüència de les lluites i els esforços compartits, etc.

Podem dir que la comunitat és un sistema dinàmic. Un sistema amb subsistemes en una relació dinàmica, en permanent construcció a partir de les relacions socials que s'hi donen i en articulació amb el seu entorn. Així hi trobem present tant les característiques estructurals, referides, per exemple al medi ambient i a les persones, com les funcionals que es refereixen a les relacions entre les persones i el seu medi. La comunitat és a la vegada un subsistema d'altres subsistemes (zona, departament, país, planeta) del sistema univers. La comunitat no és, per tant, un ens homogeni estàtic ideal ni tampoc podem dir que existeixen comunitats idèntiques.

La quotidianitat: font de potencial i conflicte

A l'interior de la comunitat, persones i grups poblacionals comparteixen necessitats i interessos comuns; a la vegada que, per les seves característiques de gènere, edat, classe, activitat econòmica, etc. tenen necessitats i interessos específics. La satisfacció d'aquestes necessitats i interessos està en relació directa amb els recursos disponibles (personals i col·lectius, mediambientals...) i les relacions de poder existents entre persones i grups en la comunitat.

En les relacions de poder entre persones i grups incideixen factors culturals, econòmics, polítics, etc., els quals potencien o debiliten la capacitat de les persones i els grups de ser subjectes de la seva vida i del desenvolupament. La seva capacitat com a persones i com a subsistema, d'organització, de participació i de negociació en els processos de presa de decisions sobre l'accés i el control sobre recursos i beneficis, incideix per aconseguir un equilibri entre la satisfacció de necessitats i interessos específics personals i col·lectius i les necessitats i els interessos comuns.

En el cas concret de la societat salvadorenca, que ens serveix com a referent i exemple, ens trobem amb una societat patriarcal i capitalista que avui encara carrega en certa manera conseqüències de la conquesta espanyola, pel que fa a situacions de dependència, en les relacions de poder a nivell interpersonal, local comunitari, nacional i en el context mundial. I cal recordar que en aquest entrellat s'hi articulen les dimensions de classe, gènere, ètnia i edat.

Prenc com a exemple concret les comunitats amb què s'interrelaciona el Movimiento Salvadoreño de Mujeres, un dels meus camps de treball comunitari. En aquestes experiències de desenvolupament de la comunitat veiem com, en el transcurs del temps, s'han anat desenvolupant espontàniament, per iniciativa de la població mateix des de l'església o sota la influència de les ONG, diverses modalitats d'organització comunitària al voltant de les necessitats sentides comunes i d'altres a base de necessitats normatives, inferides, aquestes darreres, per les persones o els organismes amb certa capacitat de poder. La creativitat popular i la capacitat organitzativa s'expressa així en forma de confraries religioses, legions de Maria, junta directiva comunitària, associacions de pares de família per a la infància escolar, comitès juvenils, de dones, d'aigua, de la terra, de crèdit, ecològics, contra la delinqüència, etc.

L'origen de cada modalitat té molt a veure amb situacions, necessitats racionals i afectives, en contextos específics en la història. Així, per exemple, la conformació de confraries de sants i legions d'abans de la guerra, com a expressió de la identitat religiosa de la població, es manté; la creació dels comitès de terra, en el període de postguerra, per obtenir terres per a la població desplaçada que retornava als seus llocs d'origen i per als

grups d'excombatents perquè es reinserissin en la vida civil; o la creació de comitès de crèdit a partir d'un canvi en la política de cooperació: creixent política d'assignació de crèdits, en lloc de donatius, per part dels organismes de cooperació per impulsar iniciatives productives i socials.

En aquestes modalitats organitzatives, atès que la mirada és des del moviment de dones, veiem que no sempre es dóna una possibilitat de participació equitativa en la presa de decisions ni en l'accés i el control sobre els recursos i beneficis, entre les dones i els homes, la infància, la joventut, l'adulthood i la vellesa, gent més rica i gent més pobre, gent indígena, *criollos* i estrangeria... De tota manera, les relacions socials a la comunitat, analitzades des de la perspectiva de gènere, incideixen en el desenvolupament, unes vegades de manera positiva i d'altres, negativament. El patró genèric de «dominació masculina-subordinació femenina» en ell mateix és una negació de la igualtat de drets dels éssers humans i en societats com la que ens ocupa causa un mal considerable, ja que trenca el ple desenvolupament del potencial humà de tota la gent implicada en aquestes relacions, a la vegada que incideix en el desenvolupament de la comunitat i en el seu objectiu d'autogestió o de gestió participativa.

Per definir una mica més aquest aspecte es poden utilitzar alguns exemples:

— La condició de gènere de la dona, l'«haver de ser de i per als altres» és a la base de la seva dependència vital emocional, la seva poca autonomia i dret de decidir sobre el seu propi cos i la seva pròpia vida. Per participar fora de l'espai domèstic, moltes vegades ha de demanar permís a l'«amo» masculí de la seva vida: de petita, al seu pare, després, al seu marit o company. Hi ha, encara avui, poques dones al camp d'El Salvador que poden decidir sobre la seva maternitat. Acompleixen amb el «manament» patriarcal sense qüestionar-se gaire res, encara que la societat les castigui per ser mares. Encara més: al camp, les dones tenen unes condicions que permetin combinar la seva maternitat amb el treball productiu remunerat, sense que hi hagi un alt cost per a la seva salut física i mental. La doble jornada és una realitat quotidiana, moltes vegades sense o amb un escàs reconeixement material o simbòlic per part de la societat.

— La dimensió del rol reproductiu de les dones, reproduir quotidianament la cultura patriarcal en l'espai familiar i la importància de l'economia domèstica gratuïta i invisible, d'altra banda suport indispensable per a l'economia neoliberal actual, són exemples clars de com poden ser nocius alguns patrons socials de gènere en el desenvolupament. La relació patriarcal «home proveïdor/dona mestressa de casa», encara tan reproduïda a les comunitats rurals salvadorenques, augmenta la dependència de les dones en allò econòmic. L'altra cara, poc atractiva, de la moneda de l'haver de ser «gènere masculí», per part dels homes, genera també situacions de frustració i d'impotència ja que no poden aconseguir satisfactòriament el paper de proveïdor, donada la situació econòmica imperant i l'alta

taxa de desocupació. Si a això hi afegim la repressió dels seus propis sentiments de feblesa i la impossibilitat de mostrar-se afectats per aquestes situacions —«els homes no ploren»—, el marc de relacions s'agreuja. La idea que «els homes són —o han de ser— forts», sovint es tradueix en actes de violència intrafamiliar contra les dones i els infants, i, en el cas de molts homes salvadorencs, en addicció a l'alcohol. Com a dada significativa, val a dir que l'any 1998, l'alcoholisme, la violència intrafamiliar i el masclisme eren encara els principals obstacles visibles al que anomenem *desenvolupament humà sostenible*.

Les mateixes o similars reflexions, amb els matisos i les clarificacions pertinents, podríem fer en referir-nos a aspectes relatius a les classes socials existents a les comunitats referides o a les problemàtiques de la joventut o de la infància. En la majoria dels casos ens trobaríem que no es pot abordar un conflicte o una situació comunitària i personal sense tenir en compte que cada persona i cada grup resulten de la trobada de diferents àmbits de discriminació, per la qual cosa és convenient encarar la quotidianitat d'aquesta manera interrelacional a què s'ha fet referència.

Moviments socials, ONG i altres «espècies» socials en el desenvolupament de les comunitats

Quan parlem de desenvolupament de les comunitats tendim a centrar-nos en els problemes i en les mancances, i encara més si es tracta d'un país del sud o d'un sud en qualsevol país. Però sent coherent amb el postulat del desenvolupament humà sostenible, centrat en la figura humana, pensat amb i des de les dones i els homes que construeixen aquest desenvolupament, és important conèixer i reconèixer els recursos propis, aquest potencial present en les persones i en les comunitats: reconèixer la seva història viscuda com a font d'experiència i saviesa, en la mesura que és reflexionada i integrada en l'acció present; conèixer i reconèixer el saber popular com a font que cal intercanviar i integrar en el que anomenem *saber científic* i construir així un nou coneixement enriquit, més integral, per nodrir la vida i el futur. Cal reconèixer la diversitat com a font de riquesa: el repte de conèixer en la diversitat, apreciar-la i integrar-la en la construcció de la comunitat quotidianament i també en la construcció del món és un aprenentatge que no es pot escatimar en els processos on relacionem allò comunitari i allò educatiu.

D'un temps ençà, a les comunitats rurals i semiurbanes d'El Salvador, la gent s'ha anat organitzant en el que anomenem *organitzacions no governamentals*, fenomen que es dona amb diferents característiques a tot

Llatinoamèrica. S'ha passat dels moviments socials més tradicionals, que aglutinaven la població a l'entorn d'un problema concret que afectava algun aspecte més general o més quotidià de la població de les comunitats, a formes organitzatives que volen donar respostes amb un sentit més global. Algunes d'aquestes formes organitzatives s'han concretat en el que coneixem com a ONG —algunes més específiques i d'altres més globalitzadores—, amb una forta influència de les propostes provinents de la cooperació internacional no oficial i, a vegades, fins i tot de l'oficial.

El paper que han jugat ja des de fa anys les persones dinamitzadores de processos de conscienciació a les comunitats, amb un fort arrelament en les actuacions de la guerrilla (alfabetització enmig de la guerra, per exemple), a El Salvador han tingut una forta empremta que ha estat una mica el ferment de la figura de dinamització i d'investigació o del que coneixem com a *agents externs* en processos participatius de recerca-acció. La tendència de les capacitacions, com a mandat institucional o gestionat per ONG locals o internacionals, ha estat un element que no es pot oblidar. El que potser convindria veure és fins a quin punt la gent capacitadora provinent d'organismes internacionals ha acabat de connectar amb aquesta realitat salvadorenca i els seus problemes. La cooperació internacional té aquí un dels seus reptes més importants: revisar, analitzar i, si cal, reconduir les seves actuacions en les comunitats, en els processos de desenvolupament o per al desenvolupament.

En concret a El Salvador, l'estructura militar i d'agrupació de «famílies polítiques» de la guerrilla del FMLN (Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional) en temps del conflicte bèl·lic ha desembocat en tantes ONG com «famílies» o tendències polítiques hi havia al FMLN, i al seu torn cada «família» ha abordat, en altres ONG, les diferents temàtiques sectorials en què els seus militants treballaven. De manera que en alguns moments, és el cas de l'educació popular, es van constituir el que s'anomenen *concertaciones* com a resultat d'unificació de l'acció educativopopular dels diferents grups i ONG de tendències matisades que operaven en les comunitats. Moltes d'aquestes organitzacions rebien finançament extern, fruit dels projectes de cooperació internacional que les ONG dels països rics presentaven a les subvencions de les administracions dels seus propis països, de les grans agències internacionals de cooperació al desenvolupament o d'organismes polítics més recents, com ara la Unió Europea. La professionalització del que s'anomenen *contrapartes* ha estat un fet, per sort o per desgràcia, sense una continuïtat suficient perquè garantis un treball prou seriós i sobretot una estabilitat laboral del personal local en les comunitats. Quan aquests agents externs eren una persona «estrangera» que treballava per una ONG estrangera, la dependència era probablement el perill que calia considerar.

Tot i aquesta descripció breu d'alguns elements que cal tenir en compte per entendre els processos educatius participatius i de cooperació que s'han anat donant a El Salvador, la voluntat de treballar de manera partici-

pativa continua sent un objectiu metodològic i de contingut democràtic important. Segurament el que cal és veure amb quines orientacions i des de quins col·lectius i de quines maneres aquesta participació de la població de les comunitats és real i no es deixa mediatitzar per les diferents instàncies implicades. De la meua experiència amb el Movimiento Salvadoreño de Mujeres, en puc extreure algunes ensenyances que podrien aportar alguns elements més de reflexió.

CONTACTE AMB LES COMUNITATS, O QUI BUSCA A QUI

El MSM arriba a les comunitats de maneres diverses i «entrant» des d'àmbits i espais diferents. Hi ha moltes dones que tenen el que podríem dir *perfil de lideratge* (promotores locals) en les seves pròpies comunitats i que forma part de processos de capacitatció o de formació que propicia el MSM. En altres ocasions les dones de les comunitats demanen una mena d'assessorament, a partir de problemes com la manca d'aigua potable, les clavegueres, l'electricitat o el transport, per exemple. Altres vegades són altres organismes (ONG generalment) que treballen en les comunitats que busquen el MSM per a qüestions concretes. I a vegades la col·laboració es dona a partir de contactes ocasionals en esdeveniments de caràcter cívic o politicosocials on es troben membres del moviment i persones de les comunitats.

En el cas que ho mirem des de la cooperació internacional, una manera d'entrar a les comunitats que resulta força problemàtica i, en canvi, molt estesa entre les ONG externes, és la que va de la mà d'un projecte formulat i gestionat a base de necessitats inferides —moltes vegades amb bona intenció— per l'organisme, que a més respon a l'obertura en l'agència de projectes pilot estrangers, per exemple, però que en realitat no respon a necessitats sentides de la població. En aconseguir finançament, el projecte cau com el mànà del cel o com una pedra a la comunitat. Pensat per a però no amb la gent, s'inicia el tortuós camí de l'execució, amb o malgrat la població fita. Molts d'aquests projectes es converteixen en fracassos rotunds, la culpa dels quals es dona a la població «desagraïda», sense reconèixer els errors d'entrada.

NUSOS EN LA PRÀCTICA DEL TREBALL COMUNITARI

Una altra característica important que cal tenir present és el gran cabal de riquesa humana i de construcció col·lectiva en el treball comunitari quotidià, la qual cosa no vol dir no reconèixer febleses i buits.

El nus del treball comunitari, en aquest cas del MSM, probablement aplicable a altres casos, no sempre reflecteix l'abordament tan analitzat ni planificat de manera tan ordenada com en els models de recerca-acció que trobem als llibres. Moltes de les iniciatives es mouen per urgències

conjunturals d'índole política (eleccions, mobilitzacions per reivindicacions sectorials, etc.) o per modes o ofertes puntuals de la cooperació.

Algunes de les tensions que es poden generar tenen molt a veure amb el nus paternalisme/maternalisme social *versus* desenvolupament autogestionat, que té tant a veure amb l'actitud de la gent dinamitzadora i el fet de no reconèixer les pròpies limitacions, tant humanes com tècniques i financeres, l'insuficient aclariment intern i la no-explicitació de les tensions generades a partir del procés d'intervenció de l'ONG (interessos de supervivència com a organisme), i que fa que la relació organisme-comunitat no sempre sigui transparent. El mateix que amb l'honestedat política i ètica i les relacions de poder que es donen en la gestió dels projectes.

Un altre obstacle és el ritme que porten les persones de les ONG i el que tenen les persones de la comunitat i les pautes d'acompliment de compromisos, objectius, etc. que preocupen les ONG en contraposició a les preocupacions de la vida mateixa a la comunitat.

La situació de pobresa genera a vegades que les dones de les comunitats, en l'exemple referit, pensin que el treball que fan de líder ha de ser remunerat i es creen expectatives que no sempre es veuen acomplides. La contradicció entre treball i vida a vegades també resulta un nus de conflicte personal amb implicacions greus per a la comunitat.

LES ACTITUDS DE RESISTÈNCIA I OBSTACULITZACIÓ

Als cercles concèntrics amb què treballem en aquests processos educatius participatius, podríem afegir-hi un altre cercle que expressa la participació obstaculitzadora que a vegades es dona a nivell de les comunitats: en el cas de l'exemple, la resistència dels homes a la participació de les dones (pastors evangèlics que satanitzen l'organització comunitària o marits i companys que prohibeixen la participació a les «seves dones») i les rivalitats, boicot d'ONG de moure's en el mateix territori, fent accions amb la mateixa població.

En tots dos casos ens trobem amb una por a perdre el control i el poder en la comunitat. I probablement el que calen són canals de diàleg per abordar el conflicte. En el primer cas, potser incorporant tots dos gèneres al treball que es fa i, en el segon, creant espais i temps per abordar una reflexió, prioritzant les comunitats i la seva gent, més que no pas el projecte i la ONG. En definitiva, una cooperació ben entesa.

EL REPTE DE LA SISTEMATITZACIÓ

En aquesta mena de pràctiques hi sol haver poc costum de sistematitzar les experiències, fora de quan s'han de justificar als organismes finançadors. Però és una de les claus de l'èxit i de les possibilitats de desenvolupament

humà sostenible, si entenem la sistematització com a construcció de coneixements nous, a partir de l'anàlisi de l'experiència, producte de la trobada en l'acció dels coneixements populars i científics, i la seva devolució als agents externs i als interns, així com al conjunt de la comunitat.

Una bona sistematització i més permanent ens obligaria a una bona dosi d'honestedat, de reconeixement dels errors i ens permetria aprendre dels encerts i els desencerts. I sobretot dissoldria en bona part la contradicció entre el discurs autogestionari i la praxi de crear dependències.

EL TREBALL COMUNITARI COM A PRÀCTICA PERSONAL DINS DEL MARC INSTITUCIONAL

Per comprendre la pròpia pràctica comunitària és necessari qüestionar-se «qui sóc?», «quines experiències personals prèvies m'han portat a aquest camí?», «amb qui em sento identificada?», «quins ideals em mouen?», «com construeixo la comunitat?». Com a persona subjecte i institució actuem i interactuem amb dones i homes en les comunitats, i aquestes i aquests, al seu torn, estan immersos en múltiples relacions dins del mateix context macro, amb significats diferents i a partir de posicions diferents. En aquest sentit cal reconèixer els límits.

Cal saber, en cada cas, el paper que assumeixes i entendre les interaccions que es donen entre els subjectes de desenvolupament interns i externs i el seu entorn. I cal una mena de contracte social.

SUMAR I NO PAS RESTAR ESFORÇOS

«Una oreneta no fa estiu», com tampoc un organisme no té la capacitat d'abraçar tota la gamma d'esforços necessaris per construir el desenvolupament de les comunitats.

En aquest sentit és fonamental, a parer meu, que hi hagi una estratègia complementària entre ONG i OG, la conformació d'equips multidisciplinaris i la construcció de xarxes entre organismes i comunitats (xarxes locals, regionals, nacionals i internacionals) per aconseguir el desenvolupament humà sostenible. Les persones líders i agents externs poden jugar un paper important en el foment de la construcció d'aquestes xarxes.

Les xarxes comunitàries

Voldria repescar aquí la importància dels recursos propis de les comunitats i la seva capacitat de creixement qualitatiu i quantitatiu per aportar

al seu propi desenvolupament, en la pràctica de conformar xarxes intra i intercomunitàries. Un altre exemple pot clarificar aquesta idea: «Les xarxes en les comunitats residencials. Experiència de les comunitats rurals de San Vicente Norte».

Parteixo de la definició de xarxes comunitàries com un entramat de relacions que manté un flux i reflux constant d'informacions i mediacions organitzades i establertes en pro d'una finalitat comuna: el desenvolupament i l'enfortiment comunitari en un context històric particular.

A les comunitats de San Vicente Norte, en els municipis de Santa Clara, San Esteban Catarina i San Ildefonso, en el transcurs del temps, es van anar desenvolupant diverses modalitats d'organització comunitària. Cadascuna d'aquestes modalitats té la seva pròpia dinàmica a l'hora de traduir els seus objectius específics en accions. No obstant això, entre totes hi ha algunes coses en comú: el desenvolupament i l'enfortiment de la seva comunitat, la difícil recerca conjunta de l'autogestió personal i comunitària.

En algunes comunitats es van anar donant processos informals de formació de xarxes. La majoria es van anar formalitzant a partir de la incidència de les ONG a la zona, concertant cap a una coordinació més gran per aconseguir l'objectiu de desenvolupament comunitari integral. Les xarxes intracomunitàries amb aquesta pluralitat i diversitat van anar creant els seus propis mecanismes de comunicació i interrelació: convocatòries i comunicacions informals després d'una missa o un culte, la *plática en la milpa*, trobades veïnals, sectorials, reunions assembleàries periòdiques i reunions bilaterals entre grups, accions diverses i conjuntes, segons interessos i necessitats compartides.

Aquests espais de trobada multiformes serveixen per intercanviar experiències, discutir problemàtiques en comú, construir col·lectivament coneixements i fer aportacions de manera individual i col·lectiva a la construcció de respostes per a les necessitats sentides (bàsiques: aigua, llum, habitatge, etc. i més existencials: contra l'alcoholisme, la drogoaddicció, la delinqüència, la participació en les decisions dels governs locals, etc.). És en aquests espais on es donen processos de negociació i d'aprenentatge, en trobar-se aquestes necessitats divergents i convergents, a partir de la diversitat i la particularitat de les persones i els grups integrants.

En l'intercanvi d'experiències i les cerques compartides dins de les xarxes intracomunitàries s'han clarificat moltes coses i sobretot la necessitat de la interconnexió per aconseguir el desenvolupament comunitari integral. A partir d'aquestes xarxes es va formar, el 1996, l'Organización Regional Campesina (ORC), que al seu torn integra la Coordinación Departamental para el Desarrollo en San Vicente (CDD-SV). Aquesta xarxa està negociant actualment un projecte gran amb la Unió Europea per al desenvolupament socioeconòmic de les comunitats de San Vicente.

En passar a un nivell de més complexitat quan es va formalitzar la Xarxa Intercomunitària, expressada en l'ORC, es va veure una certa burocrà-

tització en les relacions i en la presa de decisions, es va perdre fluïdesa en les comunicacions, es van repensar des de les comunitats les estratègies i els mecanismes d'operativitzar la comunicació.

A nivell de l'ORC i la CDD es treballa ara amb delegacions representatives dels diversos sectors de les comunitats. Conscients de la importància de comptar amb el consens popular, es van crear mecanismes de comunicació permanent i processos permanents de diagnosi, consulta i re-foalimentació amb suport d'assessoraments externs però amb el protagonisme dels agents de la comunitat, de la població mateix.

Per acabar

En aquests processos, d'indubtable valor educatiu, la cooperació adquireix un doble sentit: d'una banda saber cooperar entre agents de diferents països, la cooperació internacional, i, de l'altra, tenir la capacitat d'establir la cooperació a nivell local i comunitari.

Com en tota proposta educativa, cal considerar no només els criteris i les necessitats d'educadors o d'educadores, cal pensar fonamentalment en les persones educandes i en aquelles que s'involucren en aquesta mena de processos de participació, ja siguin subjectes considerats individualment o institucions. De l'equilibri d'aquesta mena d'interrelacions, en pot sortir un desenvolupament que efectivament sigui humà i sostenible.

Paraules clau

Participació

Processos educatius

Treball comunitari personal i institucional

Moviments socials

Recerca-acció

Xarxes comunitàries

Abstracts

En toda propuesta educativa deben considerarse, no solamente los criterios y las necesidades de educadores y educadoras, sino fundamentalmente los de las personas educadas y de aquellas personas que se involucrarán en los procesos que se ponen en marcha. Por eso se habla de participación. En este escrito se trata sobre la necesidad de la participación de las comunidades en los procesos educativos que tienen que ver con el desarrollo humano. No es una participación en abstracto, sino al contrario, un punto de partida y una manera de hacer educativa para que estén implicados e implicadas en el deseado bienestar de los grupos y personas más desfavorecidos de los países pobres. Involucrar a las instituciones locales, tanto las oficiales como las no oficiales, permite ahondar en dichos procesos educativos, casi siempre vinculados a graves problemas sociales. Y además porque dichos procesos son entendidos como un fin en sí mismo, pero a la vez como una estrategia de democracia para la consecución de los derechos básicos de la ciudadanía.

Dans toute proposition éducative, on se doit de considérer non seulement les critères et les besoins des éducateurs et éducatrices, mais avant tout ceux des personnes que l'on éduque et ceux des individus qui sont impliqués dans les processus que l'on met en pratique. C'est pour cela que l'on parle de participation. Cet article porte sur le besoin de la participation des communautés dans les processus éducatifs qui ont un rapport avec le développement humain. Il ne s'agit pas d'une participation abstraite mais, au contraire, d'un point de départ et d'une façon de faire éducative pour qu'ils soient impliqués dans le bien-être auquel on aspire pour les groupes et individus les plus défavorisés des pays pauvres. Impliquer les autorités locales tant officielles que non officielles permet d'approfondir ces processus éducatifs presque toujours liés à de graves problèmes sociaux. Et, en plus, parce que ces dits processus sont entendus comme une fin en eux-mêmes, mais à la fois comme une stratégie de démocratie pour l'obtention des droits de l'homme de base.

In all types of education, one should consider not only the educators' criteria and needs, but also, on a basic level, those of the educated, and those people that will be involved in the processes implemented. For this reason participation is a topic for discussion. In this article, the need for participation by the communities in educational processes related to human development is discussed. This is not participation in the abstract sense, but rather a starting point and a way of making it educational so that they are involved in the welfare of the most disadvantaged groups and individuals in poor countries. Involving local institutions, both official and non-official, facilitates in-depth examination of these educational processes, which are nearly always linked to serious social problems. And also because these procedures are perceived as an end in themselves, but at the same time as a democratic strategy to obtain citizens' basic rights.